

Irena Mudrecka

Uniwersytet Opolski

ORCID 0000-0001-8614-9727

Wybrane kierunki rozwoju polskiej teorii i praktyki resocjalizacji

Wprowadzenie

Współczesny świat, zwany ponowoczesnym, pomimo rozwoju cywilizacyjnego i wielu udogodnień technicznych, charakteryzuje się postępującymi trudnościami jednostki w przystosowaniu się do warunków środowiskowych. Człowiekowi coraz trudniej odnaleźć i zrozumieć istotę i sens ludzkiej egzystencji. Przemiany światopoglądowe, pluralizm wartości, stan anomii społecznej, zanik tradycji i więzi międzyludzkich, kryzys tożsamości generują chaos, zagubienie i różnorodne zagrożenia dla przeciętnego człowieka. Skala zjawisk patologicznych, rozumianych jako stan, w którym jednostka cierpi i/lub zadaje cierpienie innym, stale się poszerza i zmienia swoje oblicza. Obserwujemy rosnącą frustrację, agresję, przestępczość, uzależnienia, choroby psychiczne, zaburzenia osobowości. Część osób cierpiących podejmuje samodzielne działania w kierunku poszukiwania pomocy: zwraca się do psychologów, psychiatrów, terapeutów, księży (lub przedstawicieli innych religii), różnorodnych grup samopomocowych. Niestety większość cierpiących (w tej grupie znaczącą część stanowią dzieci i młodzież) pozostaje bezradna wobec własnych problemów, nie wierzy, że mogą poprawić swój los i dlatego nie szuka pomocy lub ich wołanie o pomoc pozostaje niezauważone. W takich właśnie przypadkach niezbędny jest pedagog resocjalizacyjny, który zauważy problem (najlepiej w zarodku, by jak najszybciej uruchomić działania profilaktyczne), otoczy opieką, wsparciem i udzieli profesjonalnej pomocy, a jeśli jego kompetencje nie są wystarczające, to znajdzie dla swojego podopiecznego odpowiedniego specjalistę. Pedagog resocjalizacyjny profesjonalnie zajmuje się więc pomaganiem osobom, które z rozmaitych powodów wykazują objawy nieprzystosowania społecznego.

Pedagogika resocjalizacyjna ze względu na swój obszar zainteresowania ukształtowała się jako nauka interdyscyplinarna¹, gdyż funkcjonowania człowieka dotkniętego zaburzeniami, którego zachowanie nie mieści się w tzw. normie społecznej, nie sposób wyjaśnić bez odwoływania się do uwarunkowań biologicznych, psychologicznych, społecznych, jak również kulturowych. Rozumienie przyczyn niekorzystnych stanów osobowości wychowanka jest podstawą do poszukiwania adekwatnych do jego potrzeb oddziaływań resocjalizacyjnych, co wymaga odwołania się do występujących w naukach społecznych koncepcji człowieka, koncepcji społeczeństwa i relacji pomiędzy człowiekiem i jego środowiskiem społecznym. W związku z tym, że tych koncepcji jest wiele, we współczesnej myśli resocjalizacyjnej występują różnorodne podejścia do kluczowych zagadnień, takich jak opis problemów wychowanka, sposób formułowania celów wychowania resocjalizującego, a nawet do rozumienia pojęcia resocjalizacja.

Marek Konopczyński dokonał konstatacji, iż bazę teoretyczną dla teorii i praktyki resocjalizacyjnej stanowią koncepcje behawioralne, interakcyjne, wielowymiarowe (wielodyscyplinowe) i koncepcje poznawcze. Na ich podstawie wyodrębnił cztery koncepcje resocjalizacji². Jednakże ze względu na interdyscyplinarność pedagogiki resocjalizacyjnej coraz trudniej odnaleźć „czyste” koncepcje (np. coraz większe znaczenie mają koncepcje poznawczo-behawioralne). Ze względu na obfitość podejść teoretycznych i metodologicznych do badań naukowych w interesującym nas zakresie i formułowanych na ich podstawie zaleceń metodycznych w niniejszym opracowaniu zaprezentowane zostaną jedynie wybrane kierunki rozwoju polskiej myśli resocjalizacyjnej.

Resocjalizacja jako reedukacja przebiegająca w warunkach konfliktu wewnętrznego

W przeglądzie najistotniejszych polskich koncepcji resocjalizacyjnych nie może zabraknąć poglądów Czesława Czapówa, który jest współautorem pierwszego w Europie podręcznika akademickiego do pedagogiki

¹ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna, Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2000.

² M. Konopczyński, *Współczesne nurty w resocjalizacji*, w: (red.) B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*, t. 1, PWN, Warszawa 2008, s. 205-208.

resocjalizacyjnej³ i twórcą metodyki wychowania resocjalizującego⁴. Teoria resocjalizacji, zwana warszawską szkołą resocjalizacji, opracowana przez Czesława Czapówa ma już ponad 40 lat, jednakże do tej pory większość jej założeń nie straciło na aktualności i jest inspiracją dla wielu pedagogów resocjalizacyjnych, zarówno praktyków, jak i teoretyków. Mimo, iż Czapów swoją koncepcję tworzył w czasach gdy dominował w naukach psychologicznych i pedagogicznych behawioryzm, a w stosunkach społeczno-politycznych – socrealizm, w jego pracach odczytujemy głębokie wpływy humanizmu, jego prace nasycone są bowiem podmiotowym, indywidualnym podejściem do każdego człowieka, bez względu na to, jakich haniebnych czynów się dopuścił, z zachowaniem zasady akceptacji i respektowania.

Istotą procesu resocjalizacji, wg Czapówa, jest uruchomienie u wychowanka konfliktu wewnętrznego i wspomaganie go w uczeniu się konstruktywnych sposobów jego rozwiązywania. Proces resocjalizacji wychowanka, rozumiany jako proces zmian w jego osobowości, wymaga bowiem doświadczenia konfliktu wewnętrznego, który jest efektem istnienia w danym momencie wielu motywów wzajemnie się wykluczających. Chodzi tu o wzbudzenie u wychowanka konfliktu pomiędzy obecnie dominującą motywacją do działań antagonistyczno-destrukcyjnych a nową motywacją do działania zgodnego z normami społecznymi. Oddziaływania resocjalizacyjne koncentrują się na tym, by działania zgodne z normami społecznymi, przynosiły wychowankowi więcej nagród (możliwości zaspokajania potrzeb) przy mniejszej ilości strat (kosztów) niż konkurencyjne sposoby zaspokajania swoich potrzeb za pomocą działań destrukcyjnych⁵. Czapów jako pierwszy dowodził, że twórczość zawsze jest tą wartością, która może skutecznie konkurować z działaniami antagonistyczno-destrukcyjnymi, bo jest uniwersalnym źródłem nagród, co więcej źródłem akceptacji społecznej⁶. Godne podkreślenie jest również i to, że twierdzenia Czapówa są zgodne z teorią społecznego uczenia się Alberta Bandury, który uważa, że:

„Zmianę w zachowaniu osiąga się najszybciej wtedy, kiedy dostarcza się nowych, korzystnych możliwości wyboru, jednocześnie

³ Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa 1971.

⁴ Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa 1980.

⁵ I. Mudrecka, *Wykorzystanie konfliktu motywacyjnego w procesie resocjalizacji*, w: (red.) R. Opora, R. Breska, J. Jezierska, M. Piechowicz, *Współczesne modele i strategie resocjalizacji*, Difin, Warszawa 2017, s. 161-81.

⁶ T. Rudowski, *Koncepcja resocjalizacji przez twórczość według Czesława Czapówa*. „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2000, nr 2, s. 16–23.

podnosząc koszty tradycyjnych sposobów zachowania, przynoszących niepożądane, chociaż opóźnione w czasie następstwa. Gdy brak alternatywnych sposobów uzyskania korzyści, ludzie niechętnie rezygnują z zachowania działającego przeciwko ich długoterminowemu dobrostanowi, nawet jeśli widzą, że zachowanie to prowadzi do narastających konfliktów”⁷.

Czapów wprowadził do pedagogiki resocjalizacyjnej pojęcie wykolejenia społecznego, które jest konstruktem teoretycznym – czyli zbiorem zdarzeń powiązanych ze sobą swoistymi zależnościami przyczynowo-skutkowymi, opisującym antagonizm destruktywny. W skład tego konstruktu wchodzi manifestacje, polegające na czynnościach sprzecznych z normami społecznymi, stany osobowościowe, stanowiące podłoże zaburzeń w zachowaniu oraz przyczyny tych zaburzeń.

U jednostek znajdujących się na trzecim etapie wykolejenia społecznego obserwuje się specyficzny układ postaw, który jest wynikiem utrwalenia się ustosunkowania i tendencji do reagowania na znaczące obiekty środowiska. U osób wykolejonych społecznie, u których w procesie przystosowania społecznego dominują procesy asymilacji rozwija się integracja asocjalna, natomiast gdy dominują procesy akomodacji utrwała się integracja dysocjalna. W obu grupach jednostki spostrzegają świat jako zagrażający, wrogi, niebezpieczny. Negatywna wizja świata łączy się z trudnościami w dostrzeganiu wartości i z poczuciem bezsensowności życia ludzkiego. Jako antidotum jednostki asocjalne odkrywają filozofię nihilistyczną, natomiast jednostki dysocjalne utożsamiają się z grupami podkulturowymi, z ich dogmatami, co daje im poczucie siły. Dodatkową zmienną modyfikującą stan osobowości jednostek wykolejonych społecznie jest samoocena. Jednostki asocjalne o wysokiej samoocenie rozwijają integrację nihilistyczno-agresywną. Postawa nihilistyczna warunkuje traktowanie siły, pieniędzy, władzy, seksu, przemocy, różnych przyjemności jako wartości, a raczej jako substytuty wartości, dzięki którym jest sens żyć i walczyć. Zdobywają te wartości przede wszystkim za pomocą zachowań agresywnych, innych traktują jak przedmioty do eksploatacji, nie liczą się z nikim i niczym, z dumą mówią o sobie, że są po prostu źli. Dążą do samodzielności i zachowania integralności własnej, podkreślają swój indywidualizm. Odrzucają wszelkie wartości, normy społeczne. Natomiast nihilistyczno-wycofująca integracja postaw dotyka jednostki, u których

⁷ A. Bandura, *Teoria społecznego uczenia się*, PWN, Warszawa 2007, s. 198.

dominuje asymilacja i równocześnie mają niską samoocenę. Substytutem wartości stają się tu używki; narkotyki, alkohol, leki⁸.

Dogmatyczna integracja postaw dotyczy jednostek o skrajnej formie akomodacji, którym poczucie bezpieczeństwa daje integracja z grupą społeczną związaną z działalnością antagonistyczno-destruktywną. Grupy te są spójne dzięki konkretnym celom (wypracowanej ideologii), normom grupowym, określonym pozycjom członków w grupie i wewnętrznej komunikacji.⁹ Niezależnie od typu wadliwej integracji postaw, osoby wykolejone społecznie charakteryzują się tym, iż

„nie są zdolne do planowania działań długofalowych, skupienia się na celach odległych i realizowania ich, rezygnacji z doraźnych gratyfikacji na rzecz realizacji zamierzeń długodystansowych oraz samokontroli. Żyją chwilą, koncentrując się na celach, które są w zasięgu ręki i nie wymagają myślenia o przyszłości, preferują środki umożliwiające szybką realizację celów, odrzucając tym samym środki wymagające długotrwałych i konsekwentnych starań i wysiłków”¹⁰.

Teoria wykolejenia społecznego Czapówa została poddana empirycznej weryfikacji przez Bartłomieja Skowrońskiego¹¹. Celem jego badań było między innymi rozpoznanie struktury typów wadliwej integracji postaw i zależności pomiędzy nimi. W tym celu na podstawie teorii Czapówa skonstruował on narzędzie badawcze, które nazwał Warszawski Inwentarz Zachowań Antyspołecznych (WIZA). Narzędzie to tworzą 3 skale: Skala Zachowań Antyspołecznych (mierzy zachowania nihilistyczno-agresywne), Skala Zachowań Aspołecznych (mierzy zachowania nihilistyczno-wycofujące) oraz Skala Zachowań Dogmatyczno-Dyssocjalnych (mierzy dwa typy zachowań dogmatyczno-dyssocjalnych). Autor na podstawie wnikliwych analiz statystycznych stwierdził, że otrzymane wyniki badań potwierdzają teorię Czapówa odnośnie typów wadliwej integracji postaw osób wykolejonych społecznie, jak również założenie, że składnikami postawy są nastawienia percepcyjne i nastawienia preferencyjne. Zastosowanie przez

⁸ I. Mudrecka, *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 90-95.

⁹ Cz. Czapów, dz. cyt., s. 123.

¹⁰ J. Gara, *Pokoleniowa percepcja i odbiór dzieła – myśli i formy przekazu – Czesława Czapówa*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2002 nr 2, s. 37.

¹¹ B. Skowroński, *Typologia wadliwej integracji postaw w świetle teorii wykolejenia społecznego Czesława Czapówa. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019.

Skowrońskiego analizy skupień pozwoliło na potwierdzenie zróżnicowania grupowego w obrębie badanej grupy więźniów. Wniosek ten dotyczył wszystkich typów wadliwej integracji postaw. Skowroński empirycznie udowodnił więc, że Czapów właściwie opisał i wyjaśnił zjawisko wykolejenia społecznego a jego teoria jest ponadczasowa.

Resocjalizacja jako efekt restrukturyzacji poznawczej

Koncepcja poznawcza zakłada, że to, co człowiek czuje, myśli i jak się zachowuje zależy przede wszystkim od procesów przetwarzania informacji do niego napływających, czyli od tego, jak rozumie on siebie i kontekst sytuacyjny. Sposób interpretacji własnych doświadczeń zależy od zgromadzonej wiedzy, która w danym momencie jest dostępna. Podejście poznawcze wyjaśnia więc zachowanie człowieka jako skutek interpretacji sytuacji, w jakiej się on znalazł. Jakość tej interpretacji zależy w dużym stopniu od jego sprawności intelektualnej. Poza tym człowiek patrzy na otaczający go świat przez pryzmat własnych oczekiwań wykorzystując schematy poznawcze, potoczne teorie, kulturowo uwarunkowane przekonania i stereotypy. Uogólniając można powiedzieć, że zachowanie człowieka zależy w większym stopniu od tego, jak rozumie on otaczający go świat, niż od tego, jaki ten świat obiektywnie jest¹².

Proces rozwoju człowieka w każdym momencie jego życia dotyczy całej jego biografii we wszystkich trzech perspektywach widzenia siebie w świecie: w czasie przeszłym, teraźniejszym i przyszłym. Trudno zmienić przekonania o przyszłości nie przepracowując przekonań o przeszłości. Podobnie ocena „tu i teraz” jest powiązana z pozostałymi perspektywami czasowymi. Przytoczę w tym miejscu słowa Ewy Wysockiej, które, uważam, celnie obrazują tę problematykę:

„Refleksyjne przekształcenie, czyli zrozumienie własnej biografii, jej uwarunkowań, konsekwencji dla własnego rozwoju, jest jedynym mechanizmem dokonywania wewnętrznej przemiany i zgodnej z nią zmiany zachowania. (...) Jedynym sposobem działania, zapewniającym skuteczność resocjalizacji w obecnych warunkach, jest zatem oddziaływanie na system poznawczy – jego restrukturyzację – w takim kierunku, by dokonała się wewnętrzna przemiana w jednostce niedostosowanej społecznie, związana z poczuciem, że <<może, chce i wierzy>> w sens jej dokonania oraz posiada niezbywalne zasoby

¹² P. Piotrowski, S. Florek, *Resocjalizacja zorientowana kognitywnie – wybrane zagadnienia*, w: (red.) I. Mudrecka, *Teoretyczne i metodyczne aspekty resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2017, s. 29-41.

i kompetencje, by tego dokonać, Osoba niedostosowana społecznie musi zmienić sposób myślenia (przekonania) o sobie, innych i otaczającym ją świecie oraz własnej z nim relacji, a także o własnym życiu (możliwości jego kontrolowania – sprawczości)¹³.

System przekonań nieletnich przebywających w młodzieżowym ośrodku wychowawczym badała Justyna Siemionow. W systemie przekonań badanych nieletnich ujawniły się dwa główne przekonania: „nie warto się starać” oraz „świat jest zły i to inni prowokują mnie do złych zachowań”. Pierwsze przekonanie jest wypadkową przekonań o niemożności skutecznego wpływania na wydarzenia i sytuacje, przekonań o niemożności podejmowania działań, wysiłku i zaangażowania, gdyż i tak nie przyniosą one zamierzonych efektów, przekonań o sobie jako o osobie niemogącej kontrolować swoich działań i przypisującej skutki podejmowanych działań innym ludziom oraz przekonań o braku własnej skuteczności. Natomiast drugie przekonanie to konsekwencja negatywnych przekonań o otaczającej rzeczywistości i naturze ludzkiej, zawierających negatywną wizję tego, co dzieje się wokół jednostki, przekonań o wrogości i nieprzychylności innych, którzy starają się raczej szkodzić niż wspierać i tylko czekają na kolejne niepowodzenia, co więcej – celowo przeszkadzają i utrudniają wszelkie działania. Tak ukształtowane przekonania o sobie i innych są źródłem konfliktów interpersonalnych i utrudniają wychowankom adaptację społeczną¹⁴.

Teoria poznawcza ułatwia zrozumienie sposobów myślenia jednostek nieprzystosowanych społecznie i wynikających z nich emocji i zachowań. Umożliwia też rozszerzenie wachlarza oddziaływań resocjalizacyjnych ukierunkowanych na zmianę w postrzeganiu, interpretowaniu i odczuwaniu podopiecznych. W pracy resocjalizacyjnej można stosować opracowane programy wykorzystujące zasady terapii poznawczo-behawioralnej¹⁵, będącej wynikiem połączenia teorii poznawczej z teorią uczenia się społecznego, umożliwiające zmianę dysfunkcyjnego, dezadaptacyjnego myślenia

¹³ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 80-81.

¹⁴ J. Siemionow, *Zmiana przekonań utrudniających adaptację społeczną u wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Difin, Warszawa 2016, s. 120 i nast.

¹⁵ Założenia koncepcji poznawczo-behawioralnej i jej wykorzystanie w praktyce resocjalizacyjnej czytelnik odnajdzie w książce: R. Opora, *Terapia grupowa w resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, PWN, Warszawa 2019.

polegającego na poznawczym deficycie lub na poznawczych zniekształceniach¹⁶.

Terapia poznawczo-behawioralna (CBT) jest w istocie treningiem umysłu, gdyż poprzez restrukturyzację poznawczą jednostka uczy się kwestionować własne myśli, podaje w wątpliwość zasadność wyciąganych wniosków, reinterpreteruje wcześniej nadawane znaczenia bodźcom zewnętrznym i uczy się zdrowej reakcji na własne emocje, myśli i zachowania. Restrukturyzacja poznawcza to zidentyfikowanie zniekształconych myśli u podopiecznego a następnie pomoc w ich korygowaniu, czyli poddanie ich ocenie za pomocą dowodów w celu rozwinięcia alternatywnych przekonań¹⁷. Restrukturyzacja negatywnych myśli odbywa się poprzez uczenie, jak je identyfikować i oceniać, jak również, jak je zastępować myślami bardziej realistycznymi i pozytywniejszymi. Gdy negatywna myśl zostaje zidentyfikowana wychowanek sam musi odpowiedzieć na pytanie, jak inaczej można o analizowanym zdarzeniu pomyśleć, by odkrył, że interpretacji zdarzeń może być wiele, a to co się myśli o zdarzeniu pociąga za sobą zmiany w odczuwanych emocjach. Ostatecznie więc, wychowankowie uświadamiają sobie, że to co robią jest kwestią ich wyboru, gdyż ich zachowanie zależy od tego, co o danej sytuacji myślą, a więc i co w danym momencie czują.

Kognitywne postępowanie resocjalizacyjne wykorzystuje prawa uczenia się, takie jak naśladownictwo, wzmocnienia pozytywne, wygaszanie. Nie koncentruje się na eliminowaniu utrwalonych negatywnych nawyków, lecz stosuje techniki oparte na informacjach o racjonalnych sposobach zachowania i uczy stosowania nowych, bardziej adekwatnych sposobów regulowania swoich stosunków z otoczeniem społecznym i zaspokajania własnych potrzeb. Zachęca się do eksperymentowania, poszukiwania alternatywnych form zachowań i sprawdzania, jakie pociągają one za sobą skutki. W miarę jak powtarzane są innowacyjne formy zachowań tworzą się i utrwalają nowe ścieżki neuronalne, będące podstawą do zmiany nawyków¹⁸. W miarę utrwalania się przekonania o większej wartości (użyteczności) nowych sposobów

¹⁶ I. Mudrecka, *Zniekształcenia poznawcze i ich restrukturyzacja w procesie resocjalizacji młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, „Resocjalizacja Polska” 2015 nr 9, s. 13-25.

¹⁷ R. Opora, *Resocjalizacja: wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 127.

¹⁸ I. Mudrecka, *Proces resocjalizacji w perspektywie dorobku neuronauk*, „Resocjalizacja Polska” 2015 nr 10, s. 15-25.

zachowania, stare są coraz rzadziej wykorzystywane, a więc zachodzi proces oduczania reakcji¹⁹.

Podstawą restrukturyzacji poznawczej jest zrozumienie, po pierwsze, że myśli to nie jest rzeczywistość, gdyż zawsze są one wynikiem subiektywnego interpretowania (a w związku z tym też i wartościowania) doświadczanej rzeczywistości, a po drugie, że inni ludzie inaczej postrzegają, interpretują i nadają faktom znaczenie, co więcej, mają do tego pełne prawo. Przyznanie przez wychowanka, że każdy ma prawo inaczej niż on sam myśleć i czuć jest kamieniem węgielnym do zmian w osobowości i w zachowaniu. Otwiera bowiem drogę do podjęcia przez wychowanka próby zrozumienia stanowiska drugiego człowieka, do postawienia się w jego sytuacji, a więc kształtowania umiejętności decentracji i rozwoju empatii. Tak więc standardowe techniki terapii poznawczych mają na celu zdobywanie umiejętności dystansowania się i przyjmowania cudzej perspektywy²⁰, co umożliwia ograniczanie tendencji do egocentryzmu jako zniekształcenia poznawczego.

Dialog sokratejski, wykorzystywany w terapii poznawczej, jest ukierunkowany na to, aby sama jednostka weryfikowała swoje poglądy, podawała dowody (argumenty) za i przeciw danym przekonaniom, oceniała racjonalność tych dowodów i eksperymentalnie sprawdzała ich wiarygodność. Wychowawca tylko zadaje pytania, a wychowanek sam dochodzi do prawdy, swojej prawdy. Przez umiejętne zadawanie celowych pytań wychowawca umożliwia wychowankowi zdefiniowanie własnych problemów, nowe spojrzenie na te obszary swojego życia, które do tej pory były przysłonięte tymi „nadwartościowymi”, umożliwia zauważenie alternatywnych rozwiązań swoich problemów życiowych, których wcześniej nie dostrzegał, nabranie dystansu psychicznego, a w konsekwencji zmianę perspektywy oceny siebie, innych i przyszłości. Celem restrukturyzacji poznawczej nie jest bowiem przekonanie wychowanka do nowego sposobu rozumienia danej sytuacji ale do zdobycia przez wychowanka umiejętności dostrzegania i rozszerzania możliwych interpretacji tych sytuacji²¹.

¹⁹ J. E. Lochman, T. D. Barry, D. A. Pardini, *Trening kontroli gniewu dla agresywnej młodzieży*, w: (red.) A. E. Kazdin, J. R. Weisz, *Psychoterapia dzieci i młodzieży. Metody oparte na dowodach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

²⁰ B. A. Alford, A. T. Beck, *Terapia poznawcza jako teoria integrująca psychoterapię*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 113.

²¹ K. Ambroziak, A. Kołakowski, *Modele poznawczo-behawioralne zaburzeń zachowania i agresji. Programy terapeutyczne*, w: (red.) A. Kołakowski, *Zaburzenia zachowania u dzieci. Teoria i praktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013, s. 236.

W oddziaływaniach resocjalizacyjnych dialog sokratejski może być skutecznie wykorzystywany przez wychowawców, zwłaszcza pracujących z młodzieżą o niższym natężeniu zaburzeń w przystosowaniu społecznym (ci z poważnymi zaburzeniami osobowości wymagają profesjonalnej terapii). Dialog sokratejski, z punktu widzenia wiedzy o funkcjonowaniu mózgu, jest bardziej adekwatną metodą pracy niż stosowanie klasycznej metody przekonywania. Neurobiologia społeczna dowodzi bowiem, że najbardziej efektywnie jednostka uczy się (tworząc nowe połączenia neuronalne), gdy aktywnie sama poszukuje i wytwarza informacje, sama łączy fakty w logiczną całość i dzięki temu dostrzega związki przyczynowo-skutkowe, gdy innowacyjnie kreuje nowe rozwiązania poparte własnym działaniem, gdy jest emocjonalnie zaangażowana w rozwiązanie takiego problemu, który uznaje za ważny dla siebie cel.

Resocjalizacja jako uczenie się umiejętności społecznych

Według Philipa C. Kendalla przyczyną nieodpowiedniego zachowania, obok niewłaściwego zrozumienia i oceny sytuacji (co wynika z deficytów poznawczych skutkujących zniekształceniami poznawczymi), jest niezajomość sposobów lub nieumiejętność poprawnego zachowania się wynikające z deficytów behawioralnych²². Młodzież będąca pod opieką pedagogów resocjalizacyjnych zachowuje się niezgodnie z normami społecznymi bardzo często z powodu braku umiejętności społecznych umożliwiających jej efektywne regulowanie swoich stosunków z otoczeniem. Poprawne i satysfakcjonujące funkcjonowanie człowieka w środowisku społecznym wymaga bowiem posiadania cech, dyspozycji i zdolności nazywanych jako kompetencje społeczne lub umiejętności społeczne²³. Podejście poznawczo-behawioralne podkreśla znaczenie treningu w rozwoju kompetencji społecznych. Nawet jeśli jednostka nie posiada optymalnych predyspozycji do opanowania pewnych umiejętności, to doświadczenie oraz nabyta praktyka pozwalają wypracować niezbędne umiejętności społeczne, pod warunkiem, że jednostka ma motywację do uczenia się nowych umiejętności i ma dostęp do odpowiedniego treningu. Umiejętności społeczne, według Daniela Golemana, to

²² P. C. Kendall, *Teoria przewodnia w terapii dzieci i młodzieży*, w: (red.) P. C. Kendall, *Terapia dzieci i młodzieży. Procedury poznawczo-behawioralne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

²³ A. Wojnarska, *Kompetencje społeczne a agresywność uczniów szkół gimnazjalnych*, w: (red.) Z. Bartkowicz, A. Węgliński, *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008, s. 276–277.

„dobre panowanie nad emocjami w kontaktach z innymi i dokładne rozpoznawanie sytuacji społecznych oraz sieci powiązań, bezkolidyne utrzymywanie kontaktów z innymi oraz wykorzystywanie tych umiejętności dla przewodzenia, negocjowania i łagodzenia sporów, współpracy i pracy zespołowej”²⁴.

Tak rozumiane umiejętności społeczne są składnikiem inteligencji emocjonalnej obok samoświadomości, samoregulacji, motywacji i empatii. Teoria poznawczo-behawioralna jest podstawą do konstruowania indywidualnych programów pracy z młodzieżą, które koncentrują się na kształtowaniu różnorodnych umiejętności społecznych, począwszy od słuchania, mówienia, a skończywszy na asertywności. Aktualnie obserwuje się intensywny rozwój różnych szkoleń w zakresie kształtowania umiejętności społecznych, które stanowią alternatywę dla zachowań agresywnych. Treningi Umiejętności Społecznych (TUS) rozwinęły się w latach 70. ubiegłego wieku w Stanach Zjednoczonych jako metoda alternatywna dla psychoterapii i klasycznej socjoterapii. Treningi te opierają swą procedurę na modelowaniu, odgrywaniu ról, korzystaniu i udzielaniu informacji zwrotnej oraz na transferze, czyli na próbach wykorzystujących zdobyte umiejętności w praktyce. Do TUS m.in. należy Trening Zastępowania Agresji ART i Skillstreaming²⁵.

Robert Opora akcentuje, że dla kształtowania się kompetencji społecznych istotne znaczenie ma odpowiednia percepcja sygnałów społecznych, ich właściwa interpretacja, realistyczna antycypacja przeszkód mogących pojawić się na drodze do osiągnięcia celów, przewidywanie konsekwencji swojego działania dla siebie i innych, generowanie efektywnych rozwiązań problemów interpersonalnych, przechodzenie od społecznych decyzji do efektywnych zachowań społecznych, jak również ekspresja pozytywnego poczucia własnej skuteczności. Do kompetencji społecznych zalicza on również zdolność do konstruktywnego radzenia sobie z konfliktami społecznymi. Nieletni powinni nabyć umiejętność rozwiązywania i łagodzenia konfliktów w drodze rozmowy, do czego jednak są niezbędne szacunek dla partnera i akceptacja

²⁴ D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 1999, s. 440–441.

²⁵ Wojnarska A., *Trening umiejętności społecznych w resocjalizacji nieletnich – szanse i ograniczenia*, w: (red.) B. Urban, M. Konopczyński, *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 356–365.

faktu, że ma on prawo inaczej postrzegać te same sytuacje i różnić się od innych w dokonywanych wyborach²⁶.

Opora²⁷ jest orędownikiem wykorzystania w praktyce resocjalizacyjnej grupowej terapii poznawczo-behawioralnej, gdyż uważa, że w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie wykorzystanie grupy sprzyja zdobywaniu przez młodzież deficytowych dla nich umiejętności, np. rozwiązywania problemów, uczenia się efektywnych strategii radzenia sobie z sytuacjami stresowymi, jak również z doświadczaną złością. Sytuacje trudne, w jakich znajdują się nieletni, najczęściej mają kontekst społeczny, dlatego trudno identyfikować, poddawać analizie i poszukiwać rozwiązań konkretnych problemów interpersonalnych w oderwaniu od grupy społecznej. Resocjalizacyjne walory grupy terapeutycznej polegają między innymi na tym, że członkowie grupy mogą się uczyć, jak radzić sobie z zewnętrznym środowiskiem, m.in. poprzez symulacje naturalnych sytuacji, korzystanie ze wzmocnień grupy do działania, konieczności przestrzegania norm grupowych, korzystanie z licznych wzorców zachowania i możliwości ćwiczenia nowych umiejętności. Podczas pracy grupowej tworzy się poczucie wspólnoty, wzajemnego wsparcia, rodzi się wspólnota celów i poczucie przynależności do grupy, co ma ogromny walor resocjalizacyjny. Członkowie grupy przekazują sobie informacje zwrotne, które są łatwiejsze do przyjęcia niż uwagi wychowawcy. Sam fakt przynależności do grupy, której działania są oceniane jako sensowne, pożyteczne i ciekawe, a która równocześnie jest nośnikiem pozytywnych wartości, ma moc zmieniania ustosunkowania się do rzeczywistości społecznej i daje członkom grupy siłę do pracy nad sobą.

Według Zdzisława Bartkowicza, poprawa percepcji innych ludzi prowadzi do ograniczania zjawiska agresji i przemocy, wymaga to jednak wchodzenia w satysfakcjonujące, uzdrawiające więzi interpersonalne z innymi. Doświadczenie bycia rozumianym prowadzi bowiem do powstania subiektywnego pozytywnego stanu „dostrojenia” pomiędzy umysłami partnerów interakcji, zwanego „poczuciem wspólnoty odczuwania”. Niezbędna jest jednak świadomość własnych stanów emocjonalnych, co jest warunkiem uwolnienia się od działań odruchowych i umożliwia zwiększenie kontroli

²⁶ R. Opora, *Ewolucja niedostosowania społecznego jako rezultat zmian w zakresie odporności psychicznej i zniekształceń poznawczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009, s. 168 i nast.

²⁷ R. Opora, *Znaczenie terapii grupowej w resocjalizacji nieletnich niedostosowanych społecznie – perspektywa poznawczo-behawioralna*, w: (red.) A. Barczykowska, M. Muskała, *Horyzonty pedagogiki resocjalizacyjnej. Księga jubileuszowa Profesora Wiesława Ambrozika*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016, s. 385-393.

nad emocjami. Bartkowicz potwierdził empirycznie, że nawiązywanie bliskich relacji, zwierzenie się, a także okazywanie zrozumienia, są istotnymi predyktorami sukcesu resocjalizacji, który był mierzony brakiem wchodzenia w konflikt z prawem²⁸.

Resocjalizacja jako praca na potencjałach

W naukach społecznych coraz intensywniej rozwija się nurt zakładający, że tradycyjne skoncentrowanie się badaczy na patologii powinno być zrównoważone systematycznym badaniem takich kompetencji jednostki, które umożliwiają, ułatwiają i są warunkiem jej pozytywnej adaptacji do środowiska społecznego. Oznacza to, że badacze nie powinni koncentrować się jedynie na słabościach ludzkich, zaburzeniach, dewiacjach i cierpieniu, ale również na jej możliwościach, potencjałach rozwojowych umożliwiających jednostce dobre i szczęśliwe życie. W nurt ten wpisuje się koncepcja *resilience*, która wyjaśnia proces pozytywnej adaptacji dzieci i młodzieży narażonych na duże ryzyko, przeciwności losu lub zdarzenia traumatyczne. Koncepcja *resilience* akcentuje znaczenie czynników ryzyka i mechanizmów chroniących przed nimi w wieku rozwojowym. Z tych przyczyn może być bardzo użyteczna dla rozwijania programów profilaktyki i promocji zdrowia psychicznego wśród dzieci i młodzieży²⁹.

Identyfikacja czynników chroniących pozwala skoncentrować się w pracy resocjalizacyjnej na budowaniu ochronnej sieci wsparcia wokół czynników wzmacniających odporność podopiecznego. Robert Opora wyróżnia następujące czynniki chroniące: poczucie elementarnej stabilności i bezpieczeństwa, edukacja szkolna, relacje rówieśnicze, zdolności i zainteresowania, system wartości oraz kompetencje społeczne³⁰. Marek Konopczyński wyraża pogląd, że koncepcja ta

„ma cechy predysponujące ją do odegrania szczególnej roli w założeniach oddziaływań resocjalizacyjnych, gdyż u swoich podstaw nawiązuje do tych przesłanek osobowych i społecznych, których naprawianie i kreowanie jest związane z mechanizmem wieloaspektowego wspierania rozwoju nieletnich, przesuwając akcenty z korektywnej

²⁸ Z. Bartkowicz, *Agresywność, kompetencje społeczne i samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 81.

²⁹ I. Mudrecka, *Wykorzystanie koncepcji resilience w profilaktyce niedostosowania społecznego i resocjalizacji*, „Resocjalizacja Polska” 2013 nr 5, s. 49-62.

³⁰ R. Opora, *Ewolucja...*, dz. cyt., s. 191 i nast.

modyfikacji ich parametrów osobowych i społecznych na rzecz kreowania i rozwijania osobowego”³¹.

Z tego punktu widzenia koncepcja *resilience* ma istotne znaczenie dla pedagogiki resocjalizacyjnej, gdyż daje ona podstawy teoretyczne do poszukiwania wdrożeń praktycznych nie tylko dla resocjalizacji potencjalnej, czyli na poziomie profilaktyki niedostosowania społecznego, ale również na poziomie resocjalizacji aktualnej, podejmowanej wtedy, gdy zaburzenia rozwojowe już wystąpiły. Pozytywne efekty procesu resocjalizacji nieletnich, jakie zaszły w placówkach resocjalizacyjnych, mogą bowiem zostać łatwo zaprzepaszczone, kiedy „zresocjalizowany” nieletni powraca do swojego pierwotnego środowiska, a jest to niewątpliwie efektem nie tylko wadliwie funkcjonującego systemu opieki postpenitencjarnej, ale również braku odporności na negatywne wpływy otoczenia społecznego.

Pracę na potencjałach w warunkach polskich szczególnie mocno akcentuje Marek Konopczyński, autor koncepcji twórczej resocjalizacji. Koncepcja ta opiera się na czterech fundamentalnych założeniach:

- strategicznym celem resocjalizacji jest uzyskanie przemiany tożsamościowej,
- w każdym człowieku, bez względu na jego doświadczenia życiowe, istnieją potencjały,
- formami metodycznymi umożliwiającymi proces skutecznej resocjalizacji są metody kreujące,
- osoby z przeszłością resocjalizacyjną poprzez wewnętrzny rozwój i wykreowanie nowej tożsamości mają szansę stać się osobami akceptowanymi społecznie (poprzez proces destygmatyzacji społecznej)³².

Podstawowym zadaniem celowego postępowania wychowawczego jest formowanie pozytywnej tożsamości jednostki, wyposażanie jej w umiejętności identyfikacji własnych zasobów, jak i korzystania z nich. Aktywizowanie zasobów twórczych jednostki tworzy bowiem bazę pod kształtowanie się nowych kompetencji wychowanka. Konopczyński twierdzi, że resocjalizacyjne metody kreujące stosowane w procesie resocjalizacji uaktywniają i rozwijają struktury oraz mechanizmy procesów twórczych niezbędne do przemiany tożsamościowej. Wychowawcza działalność resocjalizacyjna to wspomaganie

³¹ M. Konopczyński, *Współczesne...*, dz. cyt., s. 212.

³² M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2014, s. 179-180.

rozwoju wychowanków nastawione na kształtowanie strukturalnych czynników poznawczych i twórczych osób nieprzystosowanych społecznie³³.

Konieczność wspomagania wychowanka w procesie budowania tożsamości, „odkrywania siebie” i bardziej adekwatnego postrzegania siebie jest w literaturze często akcentowana. Szczególnie istotne jest ukierunkowanie pracy resocjalizacyjnej na poszukiwanie i rozwijanie potencjałów jednostki, mocnych stron, zasobów, a nie na koncentrowanie się na uzupełnianiu deficytów. Metody pracy z wychowankiem muszą mieć charakter kreatywny, by wyzwolić w nim mechanizmy budujące, afirmujące i podnoszące³⁴. Odwołanie się do uzdolnień i zainteresowań wychowanka gwarantuje emocjonalne zaangażowanie jednostki w pracę nad sobą oraz wzbudzenie jej aktywności, będącej podstawą twórczego samorozwoju. Dzięki mocnym stronom wychowanek może doświadczyć sukcesu, który będzie kompensował jego słabości i stanie się źródłem poczucia własnej wartości, niezależnego od opinii grup społecznych. Pracę resocjalizacyjną należy wzbogacać poprzez wykorzystanie czynników chroniących i modyfikujących negatywne wpływy wynikające z niesprzyjających okoliczności życiowych, poprzez budowanie i wzmacnianie wewnętrznych mechanizmów radzenia sobie z trudnościami oraz wykorzystywanie zewnętrznych zasobów tkwiących w środowisku, wspierających rozwój młodzieży niedostosowanej.

Optymalne wykorzystanie potencjałów rozwojowych prowadzi wychowanka w kierunku dobrostanu psychicznego, a równocześnie oddala go od współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych, zachowań ryzykownych, pokus czerpania przyjemności z zachowań dewiacyjnych czy patologicznych, np. różnych form uzależnień. Wysocka słusznie więc podkreśla, że

„resocjalizacja ostatecznie może być ujmowana jako proces odkrywania własnych potencjałów i uczenia się realizowania wartości w sposób społecznie akceptowany”³⁵.

Resocjalizacja jest procesem wewnętrznej przemiany, która umożliwia i generuje proces odkrywania własnych celów i wartości oraz konstruktywnych

³³ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*, PWN, Warszawa 2008, s. 98 i nast.

³⁴ M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja. Wybrane metody pomocy dzieciom i młodzieży*, Editions Spotkania, Warszawa 1996, s. 8.

³⁵ E. Wysocka, *Model ryzyka i dobrego życia jako egzemplifikacja głównych idei w pedagogice resocjalizacyjnej w kontekście „resocjalizacji pozytywnej”*, w: (red.) E. Łuczak, S. Przybyliński, J. Żeromska-Charlińska, *Eksplikatywne ujęcie procesu resocjalizacji. Horyzonty pedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014, s. 140.

(zgodnych z normami społecznymi) dróg ich urzeczywistniania, jako konsekwencja nabycia umiejętności radzenia sobie z niesprzyjającymi czynnikami zewnętrznymi (stresy, traumy, doświadczenia frustracji) przy optymalnym wykorzystaniu dostępnych zasobów (osobistych i zewnętrznych). Ten proces przemiany wymaga odnalezienia mocnych stron, na których musi się oprzeć, w czym wychowankowi potrzebny jest wychowawca nastawiony przede wszystkim na dostrzeżenie w nim potencjałów rozwojowych a nie skoncentrowany na jego deficytach i wadach³⁶.

Podsumowanie

Zdaję sobie sprawę, że niniejsze opracowanie ma charakter wysoce syntetyczny i niestety wybiórczy, a kryteria służące jako podstawa wyboru przedstawionych treści mają charakter subiektywny, podporządkowany preferencjom autorki. Zabrakło miejsca na wiele ważnych nurtów w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, takich jak na przykład model sprawiedliwości naprawczej, resocjalizacja oparta na dowodach czy resocjalizacja skoncentrowana na rozwiązywaniach.

Konstatując, chciałabym stwierdzić, że w poszukiwaniu dróg rozwoju teorii i praktyki resocjalizacyjnej coraz większego znaczenia nabiera paradygmat pozytywności, czyli dążenia do kształtowania czynników ochronnych, wzmacniania mocnych stron człowieka. Przesuwa się więc w naukach społecznych punkt ciężkości: z „walki” z patologiami i dewiacjami negatywnymi na kształtowanie i wzmacnianie czynników pozytywnych, czyli aktywów jednostki, jej zasobów osobowych i środowiskowych. Tradycyjny cel wychowawczy, jakim jest przygotowanie wychowanków do samodzielnego i odpowiedzialnego życia nabiera innej treści – nowoczesne oddziaływania resocjalizacyjne dążą do takiego wspierania rozwoju emocjonalnego, poznawczego i społecznego wychowanków by rozwinęli oni swoje potencjały rozumiane jako zdolności, predyspozycje, talenty, umiejętności, kompetencje czy zasoby w sposób gwarantujących im odnalezienia swojej własnej, indywidualnej i satysfakcjonującej drogi życiowej, która jest równocześnie akceptowana społecznie i odpowiadającą zmieniającym się wymaganiom wobec człowieka.

³⁶ I. Mudrecka, *Resocjalizacyjna ...*, dz. cyt., s. 143.

Bibliografia:

- Alford B. A., Beck A. T., *Terapia poznawcza jako teoria integrująca psychoterapię*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Ambroziak K., Kołakowski A., *Modele poznawczo-behawioralne zaburzeń zachowania i agresji. Programy terapeutyczne*, w: (red.) A. Kołakowski, *Zaburzenia zachowania u dzieci. Teoria i praktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013.
- Bandura A., *Teoria społecznego uczenia się*, PWN, Warszawa 2007.
- Bartkowicz Z., *Agresywność, kompetencje społeczne i samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.
- Czapów Cz., Jedlewski S., *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa 1971.
- Czapów Cz., *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa 1980.
- Gara J., *Pokoleniowa percepcja i odbiór dzieła – myśli i formy przekazu – Czesława Czapówa*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2002 nr 2.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 1999.
- Kendall P. C., *Teoria przewodnia w terapii dzieci i młodzieży*, w: (red.) P. C. Kendall, *Terapia dzieci i młodzieży. Procedury poznawczo-behawioralne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2014.
- Konopczyński M., *Twórcza resocjalizacja. Wybrane metody pomocy dzieciom i młodzieży*, Editions Spotkania, Warszawa 1996.
- Konopczyński M., *Współczesne nurty w resocjalizacji*, w: (red.) B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Lochman J. E., Barry T. D., Pardini D. A., *Trening kontroli gniewu dla agresywnej młodzieży*, w: (red.) A. E. Kazdin, J. R. Weisz, *Psychoterapia dzieci i młodzieży. Metody oparte na dowodach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Mudrecka I., *Proces resocjalizacji w perspektywie dorobku neuronauk*, „Resocjalizacja Polska” 2015 nr 10.
- Mudrecka I., *Resocjalizacyjna przemiana – warunki, mechanizmy, wspomaganie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2018.

- Mudrecka I., *Wykorzystanie koncepcji resilience w profilaktyce niedostosowania społecznego i resocjalizacji*, „Resocjalizacja Polska” 2013 nr 5.
- Mudrecka I., *Wykorzystanie konfliktu motywacyjnego w procesie resocjalizacji*, w: (red.) R. Opora, R. Breska, J. Jezińska, M. Piechowicz, *Współczesne modele i strategie resocjalizacji*, Difin, Warszawa 2017.
- Mudrecka I., *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004.
- Mudrecka I., *Zniekształcenia poznawcze i ich restrukturyzacja w procesie resocjalizacji młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, „Resocjalizacja Polska” 2015 nr 9.
- Opora R., *Terapia grupowa w resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, PWN, Warszawa 2019.
- Opora R., *Ewolucja niedostosowania społecznego jako rezultat zmian w zakresie odporności psychicznej i zniekształceń poznawczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009.
- Opora R., *Resocjalizacja: wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Opora R., *Znaczenie terapii grupowej w resocjalizacji nieletnich niedostosowanych społecznie – perspektywa poznawczo-behawioralna*, w: (red.) A. Barczykowska, M. Muskała, *Horyzonty pedagogiki resocjalizacyjnej. Księga jubileuszowa Profesora Wiesława Ambrozika*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Piotrowski P., Florek S., *Resocjalizacja zorientowana kognitywnie – wybrane zagadnienia*, w: (red.) Mudrecka I., *Teoretyczne i metodyczne aspekty resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2017.
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2000.
- Rudowski T., *Koncepcja resocjalizacji przez twórczość według Czesława Czapówa*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2000 nr 2.
- Siemionow J., *Zmiana przekonań utrudniających adaptację społeczną u wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Difin, Warszawa 2016.
- Skowroński B., *Typologia wadliwej integracji postaw w świetle teorii wykołejenia społecznego Czesława Czapówa. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019.
- Wojnarska A., *Kompetencje społeczne a agresywność uczniów szkół gimnazjalnych*, w: (red.) Z. Bartkowicz, A. Węgliński, *Skuteczna resocjalizacja*.

Doświadczenia i propozycje, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.

Wojnarska A., *Trening umiejętności społecznych w resocjalizacji nieletnich – szanse i ograniczenia*, w: (red.) B. Urban, M. Konopczyński, *Profilaktyka i probacja w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.

Wysocka E., *Model ryzyka i dobrego życia jako egzemplifikacja głównych idei w pedagogice resocjalizacyjnej w kontekście „resocjalizacji pozytywnej”*, w: (red.) E. Łuczak, S. Przybyliński, J. Żeromska-Charlińska, *Eksplikatywne ujęcie procesu resocjalizacji. Horyzonty pedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014.

Selected development directions of Polish theory and practice of social rehabilitation

The purpose of this article is to present scientific papers setting the development direction of social rehabilitation theory and practice in Poland. The presentation begins with the classic – theory of Czesław Czapów, the creator of the Warsaw school of social rehabilitation, because this theory has been used in practice and continues to inspire young generation researchers. Most space was devoted to cognitivist-oriented resocialization, using the principles of cognitive-behavioral therapy. Dynamically developing social rehabilitation based on the paradigm of positivity was also presented, including the concept of resilience and the concept of creative resocialization, which postulate working on potentials and developing strengths – factors protecting the individual against pathologies.

Keywords: internal conflict, social derailment, cognitive restructuring, social skills training, resilience, creative social rehabilitation.

Wybrane kierunki rozwoju polskiej teorii i praktyki resocjalizacji

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie prac naukowych wyznaczających kierunek rozwoju teorii i praktyki resocjalizacyjnej w Polsce. Prezentacja rozpoczyna się od klasyki – teorii Czesława Czapówa, twórcy

warszawskiej szkoły resocjalizacji, gdyż teoria ta do tej pory jest wykorzystywana w praktyce i w dalszym ciągu inspiruje badaczy młodego pokolenia. Najwięcej miejsca poświęcono resocjalizacji zorientowanej kognitywistycznie, wykorzystującej zasady terapii poznawczo-behawioralnej. Przedstawiono również dynamicznie rozwijającą się resocjalizację opartą na paradygmacie pozytywności, w tym koncepcję *resilience* i koncepcję twórczej resocjalizacji, które postulują pracę na potencjałach i rozwijanie mocnych stron – czynników chroniących jednostkę przed patologiami.

Słowa kluczowe: konflikt wewnętrzny, wykołajenie społeczne, restrukturyzacja poznawcza, trening umiejętności społecznych, *resilience*, twórcza resocjalizacja.